

О.О. Решетов, доц., канд. філософ. наук, В.Т.Кирильчук, доц., канд. філософ. наук, З.В.Стежко, доц., канд. філософ. наук
Кіровоградський національний технічний університет

Ідея прогресу в історії філософії

Питання про майбутню спрямованість історії, про неусувну віру в „зміни на краще”, яка є властивою як окремій людській психіці, так і суспільній свідомості, залишається постійно актуальним. Тому зробимо спробу представити сучасний стан розробки даної проблеми, її ретроспективу, зміст та перспективне бачення.

Прогрес (від лат. *progressus* — рух вперед, успіх) розуміють як такий напрям розвитку, коли реалізуються внутрішні можливості певної системи в процесі становлення якісно нової системи, яка забезпечує більш високий ступінь цілісності, досконалості, стійкості, пристосованості до середовища та більш високий потенціал для наступного ступеня розвитку. Регрес — це напрям розвитку, протилежний прогресу. Відповідно до цих визначень, у сферу прогресивного і регресивного розвитку включаються як системи неорганічної природи, так і біологічні, і соціальні системи. Дискусійним тут є питання про включення в ці процеси об'єктів неорганічної природи. Як показав в своїх працях І.Пригожин, в неорганічній природі криється можливість виникнення порядку і організації з безладу і хаосу внаслідок процесів самоорганізації матерії. Тобто напрям розвитку тут може бути прогресивним.

Інша позиція виключає неорганічну природу із сфери дії прогресивних і регресивних змін, вказуючи на відмінність розвитку і прогресу. Висхідна лінія (розвиток) справді має місце у Всесвіті, але прогресивна лінія в розвитку частково стосується біологічних систем і повністю — соціального світу. Тобто не всякий висхідний розвиток можна назвати прогресом. Поняття „прогрес” означає покращення, вдосконалення, шлях до найефективнішої організації — навряд, чи ці характеристики можна застосувати до неорганічного світу. В такому аспекті коректніше буде співставляти поняття прогресу з доцільністю (для живої природи) та з метою (для суспільства) — оскільки людина є єдиною істотою, яка володіє здатністю до пізнання буття. Мета в суспільстві має вигляд ідеї, яка виражає потрібне майбутнє людини. Рух до ідеї і є показником прогресивних або регресивних змін. В обох розглянутих підходах до вирішення проблеми співвідношення прогресу і регресу є і позитивне, і негативне. Дискусії продовжуються. Ми будемо говорити про суспільний прогрес і суспільний регрес.

Будь-яка людина легко виявить в історії факти, які свідчать про її поступальний та прогресивний розвиток, про рух від нижчого до вищого. Очевидним є прогрес техніки — від кам'яних знарядь до космічних кораблів. Прогрес техніки завжди пов'язаний з розвитком знань. Людство освоїло, окультурило майже всю землю, пристосувавши її до потреб цивілізації, а це також прогрес. Людській історії властива одна малодосліджена особливість — йдеться про прискорення темпів розвитку, яке фіксується як даність. Щодо неї є багато образних порівнянь. Наприклад, якщо останні п'ятдесят тисяч років існування людства (з часу появи людини розумної) виміряти кількістю поколінь, кожне з тривалістю життя 62 роки, то всього нараховується 800 поколінь. З них 650 поколінь провели своє життя в печерах. Лише за життя 70 останніх поколінь виявилось можливим здійснювати завдяки появі писемності ефективний зв'язок між поколіннями. Лише протягом життя останніх шести поколінь маси людей познайомились з друкованим словом. Лише на протязі останніх чотирьох поколінь люди навчились більш-менш точно вимірювати час. Лише останні два покоління

користувалися електромотором. І переважна більшість всіх матеріальних цінностей, з якими ми маємо справу в щоденному житті, була вперше створена на протязі життя сучасного — 800-го покоління. Ці темпи вражають. Тому зрозуміло є постійна впевненість людей у неухильному, об'єктивному просуванні вперед, а значить і поява різних теорій суспільного прогресу в історії філософії.

Ідея соціального прогресу виникає ще в античності і пов'язується послідовно з розвитком освіти, знань, техніки та виробництва. Перші теорії соціального прогресу появились в XVII ст. Так, Д.Віко вважав, що всі народи проходять в своєму розвитку три етапи — божественний, героїчний (аристократична держава) та людський (республіка або конституційна монархія). Пройшовши ці етапи, людське суспільство починає рух по низхідній лінії і повертається до вихідної точки розвитку. Потім все повторюється спочатку. Заслугою Віко є те, що він розробив теорію суспільного прогресу, але в цілому його вчення припускає не безкінечний суспільний розвиток, а суспільний круговорот. В наявність суспільного прогресу пристрасно вірили французькі матеріалісти XVII ст. і прагнули його обґрунтувати. Ж.Кондорсе доводив, що суспільний прогрес підкоряється загальним законам, пізнавши які, люди можуть передбачувати та прискорювати його. Тобто основою суспільного прогресу є прогрес розуму. Соціалісти-утопісти XVIII ст. були прихильниками моральних основ прогресу. Але моральність, при всій її важливості, виявляється вкрай суб'єктивною, оскільки неясно, яка моральна система є кращою в усіх ситуаціях, в усі часи, і в усіх суспільствах. Таким чином, факт прогресивного розвитку суспільства був проголошений, проте однозначної відповіді на питання про те, в чому полягає сутність суспільного прогресу, які його закономірності, попередня філософська думка не дала.

Здавалося б, що прогрес в історії є очевидним явищем. Але все-таки це не є загально визнаним. Так, говорячи про вражаючі темпи розвитку суспільства, М.Бердяєв додає: „І темп цей не може бути названий інакше як катастрофічний”. Катастрофічний стан виникає у зв'язку з лавиноподібністю процесу розвитку, що не піддається ніякому зовнішньому регулюванню і викликає величезну кількість екологічних проблем, які можуть привести навіть до загибелі антропосу. Загрозливою для людства є можливість вичерпання природних ресурсів, що остаточно потребує сповільнення темпів розвитку, але практично виконати це неможливо. Американець сьогодні споживає енергії в 6 разів більше, ніж середній мешканець іншої частини світу. Якщо всі останні піднімуться до американської енергозабезпеченості, то відомі нині запаси нафти будуть вичерпані через 4 роки, природного газу через 5 років, цинку через 4 роки, свинцю через 4 роки. Крім цього прогрес не позбавлений такої особливості, яку можна було б назвати „зворотністю дії”. Людський вчинок, детермінований певними мотивами, часто обертається неочікуваними та небажаними результатами. Причому, як правило, перші наслідки людських дій відповідають прогресивним намірам, але наслідки більш віддалені часто мають зворотний напрям і бувають настільки руйнівними, що знищують позитивну дію першого результату (Сахара, Аральське море). Отже, якщо не дискредитується загальна ідея суспільного прогресу, то ідея однозначного лінійного сходження людства повністю себе дискредитувала. Тому з'являються теорії, які заперечують суспільний прогрес або роблять його відносним. У філософській думці окреслено три відносно самостійних лінії заперечення прогресу: перша — заснована на думці про неповторність, унікальність культури народу (В.Дільтей, К.Леві-Строс); друга — на суперечливості прогресу та наявності регресу (І.Кант, Б.Рассел); третя допускає прогрес тільки в окремих галузях життєдіяльності людей (О.Шпенглер — у циклах цивілізацій, К.Ясперс — у галузі науки та техніки).

Виходячи з вищесказаного, сучасна матеріалістична філософія ставить питання про виважене переосмислення проблеми суспільного прогресу та суспільного регресу.

Список літератури

1. Булгаков С. Основные проблемы теории прогресса. — М., 1990.
2. Дж. Сантаяна. Прогресс в философии. // Вопросы философии. — 1992, №4.

О.О. Решетов, доц., канд. філос. наук, В.Т.Кирильчук, доц., канд. філос. наук, З.В.Стежко, доц., канд. філос. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Сутність людини. Проблеми антропосоціогенезу

Як особлива філософська дисципліна філософська антропологія виникла в 1928 році, дякуючи працям М.Шелера (1874–1928 рр.), Г.Плеснера (1892–1967 рр.) та ін. В ній ставиться завдання — розвиваючи тенденції, закладені в попередніх філософських вченнях та використовуючи дані конкретних наук про людину (біології, психології, соціології), відтворити цілісне розуміння людини.

Таким чином, що ж таке людина? На це питання в історії філософії давались різноманітні відповіді.

Філософи античності тривалий час розглядали людину як образ космосу, як „малий світ”, як мікрокосмос. Знання про людське та природне часто ототожнювались. Але вже платонізм розуміє людину як комбінацію душі і тіла. Душа належить вічному об’єктивному світові ідей, а тіло є тільки її тимчасовим носієм. Аристотель наполягає на тому, що природа людини є подвійною, вона складається з душі та тіла.

У середньовіччі християнська філософія (схоластика) розглядає людину як образ Бога. Душа вічна і є подихом самого Бога, а тіло створене Богом на певний час з „праху земного”. Тому відноситись до людини треба відповідно: до душі з найвищою повагою, а до тіла з найбільшою зневагою.

Філософія епохи Ренесансу розглядає людину як автономну істоту, як живу цілісність, при цьому вона робить акцент на її тілесності — адже „людина створена за образом та подобою Бога”, значить і тілесно вона є „боголюдиною”. Звідси бере початок прямий шлях до атеїзму.

У Новий час (Р.Декарт, Б.Паскаль) вважається, що мислення є єдиним достовірним свідченням людського існування. Саме мислення й серце підносять людину, а не простір і час.

За допомогою простору та часу Всесвіт охоплює та поглинає людину, але за допомогою думки людина здатна охопити Всесвіт. Природа людини суперечлива, тому що в ній поєднуються дух та матерія; вона також є полем боротьби розуму та пристрастей.

У класичній німецькій філософії існувало розмаїття думок про природу людини. Так, для Канта сутність людини є подвійною. Вона належить як світові природи, де панує необхідність, так і світові свободи. Специфіка людини визначається її трансцендентальністю та моральною свободою поведінки.

Для Гегеля людина є носієм загальнозначимого об’єктивного духу, суб’єктом духовної діяльності, який створює світ культури. Л.Фейербах повертає людину в центр